

Contra dispersió, intensitat; contra segregació, ciutat

Oriol Nel-lo / Professor de Geografia Urbana a la Universitat Autònoma de Barcelona i Diputat al Parlament de Catalunya

La dispersió de la població sobre el territori. Aquest ha estat, sens dubte, un dels trets més característics de l'evolució de les dinàmiques urbanes a Catalunya durant el darrer quart de segle. Degut a aquest fenomen, les principals ciutats no només han perdut pes demogràfic relatiu respecte el seu entorn, sinó que fins i tot, en molts casos, han vist minvar el nombre dels seus habitants en termes absoluts.

L'impuls dispersiu ha tingut conseqüències molt importants, tant pel que fa a l'ocupació de sòl, la transformació del paisatge, la mobilitat, els hàbits de consum, la localització del lleure i, fins i tot, la cohesió social. En els darrers cinc anys sembla, tanmateix, que podria estar-se produint una modificació d'aquesta tendència dominant, en el sentit que la pèrdua de pes de les principals ciutats podria haver-se atemperat, sense que, tot i això, la dinàmica de dispersió s'hagi estroncat.

Comprendre l'abast d'aquests fenòmens, avaluar-ne les conseqüències i definir els instruments necessaris per tal d'encarrilar-los són alguns dels reptes principals a què hauran de fer front les noves polítiques territorials a Catalunya. Les notes que segueixen volen aportar algunes dades i reflexions sobre la qüestió: s'inicien tot esbossant, a grans trets, quina ha estat la direcció i la magnitud de la dispersió en el darrer quart de segle; tot seguit, s'exploren els canvis que s'han produït en el darrer període intercensal (1996-2001); s'indica, a continuació, la connexió que aquests canvis tenen amb l'evolució del mercat immobiliari; i, finalment, s'enuncien quines han de ser, a parer nostre, les principals línies d'actuació dels poders públics respecte el tema del poblament. La reflexió té implicacions per al conjunt de Catalunya, però fa especial esment a la regió metropolitana de Barcelona, és a dir, aquella part del territori on les dinàmiques de concentració i dispersió de la població han tingut més importància en termes absoluts.¹

1. El poblament: de la concentració a la dispersió

En un estudi clàssic sobre la distribució de la població sobre el territori català, publicat els anys trenta, Pau Vila indicava que a hom hi havia trobat, tradicionalment, dues grans tendències en la distribució dels assentaments: «a la Catalunya seca hi ha una tendència a la concentració, mentre a la Catalunya humida la tendència és vers el manteniment de la dispersió».² Les transformacions socials, econòmiques i territorials del segle XX varen alterar de manera radical aquestes pautes tradicionals.

En efecte, la industrialització, la crisi de l'agricultura tradicional, l'augment general de la població, les grans migracions interregionals i la integració plena del territori en les dinàmiques urbanes comportaren un accentuat procés de concentració de la població sobre el territori. Un procés a través del qual les àrees urbanes, i, en particular, Barcelona i el seu entorn, cresqueren amb molta més rapidesa que la resta del país, del qual drenaren, de manera continuada, població i recursos.

Així, l'any 1975 la distribució de la població en el territori català es caracteritzava sobretot per una gran concentració: 3 de cada 10 catalans vivien aplegats a la ciutat de Barcelona (que representa tot just el 0,3% de la superfície del país), 5 de cada 10 ho feien en l'àrea metropolitana (que en representa el 2%) i 7 de cada 10 en el que avui anomenem la regió metropolitana (el 10% del territori). El 90% del territori restant comptava, tan sols, amb un 29% de la població.

Doncs bé, aquesta tendència envers la concentració a les àrees urbanes, conegué una notabilíssima inflexió d'ençà de mitjans dels anys setanta. A partir d'aquest moment, amb l'aparició de nous requeriments per al model productiu, l'estroncament de les grans migracions interregionals i la progressiva millora de les comunicacions, les grans ciutats, a Catalunya i a tot Espanya, veuen com el seu creixement s'atura i la dinàmica anterior comença a revertir-se.

Així, tal com pot observar-se en les Taules 1-4, l'augment de la població de la regió metropolitana de Barcelona –aquell 10% del territori català que no havia fet altra cosa que créixer i afermar el seu pes sobre el conjunt de Catalunya, fins a contenir el 71,2% de la població– s'estanca i l'àmbit comença, fins i tot, a perdre lentament pes relatiu respecte el conjunt del país.

Aquest estancament del conjunt s'acompanya, a més, de dinàmiques molt vigoroses en la transformació del poblament en el interior del territori metropolità. Així, la ciutat de Barcelona, que, amb dades censals, havia arribat a un màxim poblacional de 1.752.626, perdrà, entre 1981 i el 2001 gairebé 250.000 habitants. Pèrdua en la que serà acompanyada al cap d'un temps pels municipis que s'hi troben conurbats (l'Hospitalet, Badalona, Santa Coloma, Sant Adrià,...), de forma que la ciutat i el seu entorn immediat han cedit en els darrers vint anys més de 360.000 habitants, és a dir, una població propera a la que ara té la província de Lleida.

La resta de l'àrea metropolitana –és a dir, el territori que completa l'antiga àrea metropolitana administrativa dels 27 municipis– creix, però, prou com per equilibrar les pèrdues de la conurbació (exceptuant Barcelona), de manera que en conjunt allò que s'ha anomenat, potser de manera impròpia, la «primera corona metropolitana», manté estable la seva població entre 1981 i el 2001.

TAULA 1

Evolució de la població de la regió metropolitana de Barcelona i Catalunya, 1975-2001, per àmbits.

	1975	1981	1986	1991	1996	2001
Barcelona	1.751.136	1.752.627	1.701.812	1.643.542	1.508.805	1.503.884
Resta continu urbà ¹	885.046	946.228	918.871	905.572	868.070	833.769
Resta 1 ^a corona	343.807	397.893	411.037	433.663	471.760	514.459
Total 1 ^a corona ²	1.228.853	1.344.121	1.329.908	1.339.235	1.339.830	1.348.228
Total àrea metropolitana ³	2.979.989	3.096.748	3.031.720	2.982.777	2.848.635	2.852.112
7 ciutats ⁴	550.125	568.899	581.788	591.185	596.983	625.527
Resta 2 ^a corona	489.599	573.229	616.019	690.460	782.430	912.751
Total 2 ^a corona	1.039.724	1.142.128	1.197.807	1.281.645	1.379.413	1.538.278
Total regió metropolitana ⁵	4.019.713	4.238.876	4.229.527	4.264.422	4.228.048	4.390.390
Resta Catalunya	1.640.680	1.717.538	1.749.111	1.795.072	1.861.992	1.952.720

Catalunya 5.660.393 5.956.414 5.978.638 6.059.494 6.090.040 6.343.110

Font: Institut d'Estadística de Catalunya i elaboració pròpia

1 Es consideren els municipis: Badalona, Cornellà de Llobregat, el Prat de Llobregat, Esplugues de Llobregat, l'Hospitalet, Montgat, Sant Adrià de Besòs, Sant Joan Despí, Sant Just Desvern, Santa Coloma de Gramanet i Tiana.

2 Es considera 1ª corona els municipis de l'àrea metropolitana - Barcelona

3 Es considera l'àrea metropolitana de Barcelona l'àmbit de l'antiga Corporació Metropolitana de Barcelona (CMB) + Badia del Vallès, segregat de Cerdanyola del Vallès i Barberà del Vallès l'any 1994.

4 Es consideren els municipis: Granollers, Martorell, Mataró, Sabadell, Terrassa, Vilafranca del Penedès i Vilanova i la Geltrú

5 Es considera regió metropolitana l'àmbit metropolità definit al Pla Territorial General de Catalunya i que inclou 7 comarques: Alt Penedès, Baix Llobregat, Barcelonès, Garraf, Maresme, Vallès Occidental i Vallès Oriental.

TAULA 2

Pes relatiu de la població de la regió metropolitana de Barcelona i Catalunya, 1975-2001, per àmbits.

	1975	1981	1986	1991	1996	2001
Barcelona	30,9	29,4	28,5	27,1	24,8	23,7
Resta continu urbà	15,6	15,9	15,4	14,9	14,3	13,1
Resta 1 ^a corona	6,1	6,7	6,9	7,2	7,7	8,1
Total 1 ^a corona	21,7	22,6	22,2	22,1	22,0	21,3
Total àrea metropolitana	52,6	52,0	50,7	49,2	46,8	45,0
7 ciutats	9,7	9,6	9,7	9,8	9,8	9,9
Resta 2 ^a corona	8,6	9,6	10,3	11,4	12,8	14,4
Total 2 ^a corona	18,4	19,2	20,0	21,2	22,7	24,3
Total regió metropolitana	71,0	71,2	70,7	70,4	69,4	69,2
Resta Catalunya	29,0	28,8	29,3	29,6	30,6	30,8
Catalunya	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Font: Institut d'Estadística de Catalunya

Així doncs, el territori que veu créixer de manera decidida la seva població són les àrees més externes, és a dir, la resta de la regió metropolitana: Maresme, Garraf, Alt Penedès i les parts dels Vallès i el Maresme no incloses en l'antiga àrea metropolitana administrativa. Entre 1981 i 2001 aquesta àrea guanya gairebé 400.000 habitants, tot compensant amb escreix les pèrdues del centre metropolità.

No és aquest el moment d'abordar quines són les causes d'aquestes asimetries en l'evolució demogràfica.³ N'hi haurà prou amb recordar que s'expliquen sobretot per l'existència de migracions metropolitanes associades al mercat d'habitatge –és a dir, als preus, els nombre d'unitats ofertes, la capacitat econòmica familiar, la grandària mitjana de les llars, l'edat mitjana d'emancipació– i a la dotació de infraestructures de comunicació. Dit molt simplement: l'existència de diferencials de preus molt acusats entre el cor metropolità i la resta de l'àrea urbana, unida a la diversa oferta d'habitatge i a la major accessibilitat del territori és el principal element explicatiu per a la sortida de població del centre cap a les corones.

A la regió metropolitana s'ha donat, doncs, en els darrers vint anys, una dinàmica de desconcentració a través de la qual les àrees centrals tendeixen a perdre població

en benefici d'aquelles més externes. És com si, després d'aquella gegantina sistole, haguéssim assistit a una gran diàstole desconcentradora. Ara bé, com hem explicat altres vegades, aquest procés ha anat acompanyat per un altre: la tendència a la dispersió de la població sobre el territori.

En efecte, no és només que la conurbació central cedeixi població cap a l'entorn, sinó que a la resta de l'àmbit metropolitana no han estat pas les ciutats més grans les que han crescut, sinó aquelles més petites i de poblament més dispers. Així, com es pot veure a les Taules, dels 396.150 habitants que ha guanyat la segona corona metropolitana entre 1981 i 2001, només 56.628 habitants corresponen a les principals ciutats,⁴ (i encara en gran mesura explicat pel creixement dels darrers cinc anys al que després ens referirem), mentre la resta de l'àmbit n'ha augmentat 339.522. El creixement de les àrees expansives s'ha produït sobretot en els municipis petits i mitjans, de manera que durant bona part del període al que ens referim ciutats com Sabadell, Granollers o Mataró o bé han perdut població en termes absoluts o bé han tingut molta dificultat per mantenir-la. No estem, per tant, davant d'una simple desconcentració sinó d'una veritable dispersió de la urbanització sobre el territori.

TAULA 3

Creixement de la població de la segona corona metropolitana i dels àmbits de la regió metropolitana, 1975-2001

	1975-1981	1981-1986	1986-1991	1991-1996	1996-2001	1981-2001
Barcelona	1.491	-50.815	-58.270	-134.737	-4.921	-248.743
Resta continu urbà	61.182	-27.357	-13.299	-37.502	-34.301	-112.459
Resta 1 ^a corona	54.086	13.144	22.626	38.097	42.699	116.566
Total 1 ^a corona	115.268	-14.213	9.327	595	8.398	4.107
Total àrea metropolitana	116.759	-65.028	-48.943	-134.142	3.477	-244.636
7 ciutats	18.774	12.889	9.397	5.798	28.544	56.628
Resta 2 ^a corona	83.630	42.790	74.441	91.970	130.321	339.522
Total 2 ^a corona	102.404	55.679	83.838	97.768	158.865	396.150
Total regió metropolitana	219.163	-9.349	34.895	-36.374	162.342	151.514
Resta Catalunya	76.858	31.573	45.961	66.920	90.728	235.182
Catalunya	296.021	22.224	80.856	30.546	253.070	386.696

Font: Institut d'Estadística de Catalunya i elaboració pròpia

TAULA 4

Taxes de creixement de la població de la segona corona metropolitana i dels àmbits de la regió metropolitana, 1975-2001

	1975-1981	1981-1986	1986-1991	1991-1996	1996-2001
Barcelona	0,1	-2,9	-3,4	-8,2	-0,3
Resta continu urbà	6,9	-2,9	-1,4	-4,1	-4,0
Resta 1 ^a corona	15,7	3,3	5,5	8,8	9,1
Total 1 ^a corona	9,4	-1,1	0,7	0,0	0,6
Total àrea metropolitana	3,9	-2,1	-1,6	-4,5	0,1

7 ciutats	3,4	2,3	1,6	1,0	4,8
Resta 2 ^a corona	17,1	7,5	12,1	13,3	16,7
Total 2 ^a corona	9,8	4,9	7,0	7,6	11,5
Total regió metropolitana	5,5	-0,2	0,8	-0,9	3,8
Resta Catalunya	4,7	1,8	2,6	3,7	4,9
Catalunya	5,2	0,4	1,4	0,5	4,2

Font: Institut d'Estadística de Catalunya i elaboració pròpia

L'anàlisi detallada de la distribució de la població segons la grandària dels municipis ens confirma clarament aquesta afirmació, tal com pot veure's en la Taula 5. Entre l'any 1981 i el 2001, el percentatge de població metropolitana que resideix en municipis menors de 20.000 habitants ha augmentat del 12,1% al 16,1%, mentre que aquella que resideix en municipis majors de 100.000 ha caigut del 65,1% al 57,5%. Els índexs de concentració ens mostren així mateix que s'ha avançat, de manera decidida, des d'una situació caracteritzada per una concentració extrema, cap a una major equidistribució. Així, l'índex de Gini5 de la concentració de la població per municipis (Taula 6) ha passat del 0,8645 el 1981 al 0,7995 el 2001 i, en conseqüència, les corbes de Lorenz han anat apropant-se a la diagonal (Figura 1).

TAULA 5

Distribució de la població de la regió metropolitana de Barcelona, per grandària municipal, 1981-2001

	1981	1986	1991	1996	2001
Menys de 20.000	12,1	13,0	14,5	16,8	16,1
20.001 - 100.000	22,8	21,0	21,8	22,9	26,4
Més de 100.000	65,1	65,9	63,7	60,3	57,5

Font: Institut d'Estadística de Catalunya i elaboració pròpia

TAULA 6

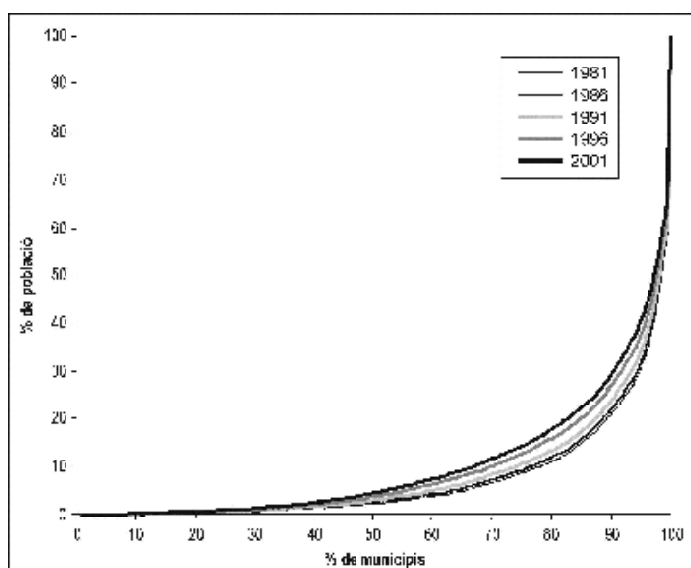
Índex de concentració de la població de la regió metropolitana de Barcelona segons grandària del municipi de residència, 1981-2001

	1981	1986	1991	1996	2001
Índex de Gini	0,8645	0,8563	0,8423	0,8187	0,7995

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'Institut d'Estadística de Catalunya

FIGURA 1

Corbes de concentració de la població de la regió metropolitana de Barcelona

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'Institut d'Estadística de Catalunya

Les conseqüències d'aquestes dinàmiques sobre l'estructura urbana de la metròpolis han estat molt debatudes.⁶ Amb els corresponents matisos, els experts coincideixen en que la desconcentració comporta certs avantatges pel que fa a la major accessibilitat als llocs de treball i als serveis en el conjunt del territori metropolità i que, així mateix, la disminució de població en algunes àrees urbanes (cascs antics particularment densos, alguns polígons d'habitatge) pot afavorir-hi la millora de les condicions de vida. Ara bé, hi ha també un consens força general respecte a que, pel fet d'haver-se transmutat en dispersió urbana, i d'anar acompanyada d'una creixent especialització funcional i social en l'ús del territori, aquestes dinàmiques comporten problemes molt notables: de caire ambiental –pel consum accelerat de sòl, d'aigua i energia; de caire funcional –per la sobrecàrrega de les xarxes de transport que resulta de l'exacerbació de la mobilitat; de caire social –per la progressiva separació dels grups socials sobre el territori; i de caire administratiu –per l'increment de les despeses en la provisió de xarxes i serveis.

2. Tombant de segle: tombant de cicle?

Fins aquí la descripció dels trets que han estat dominants en les transformacions urbanes en el darrer quart de segle. Tanmateix, en les dades del cens de l'any 2001, que anem coneixent en comptagotes, hi ha elements d'una certa novetat. És que el tombant de segle està coincidint amb una modificació substantiva del cicle urbà? No estem, sens dubte, en disposició de donar una resposta taxativa a aquesta pregunta. Diversos indicis apunten, però, en aquesta direcció. Vegem-ho.

En primer lloc, la pèrdua de població d'algunes de les principals ciutats s'ha atemperat i, en casos, ha començat a revertir-se. Així, a Barcelona la caiguda d'habitants, que havia estat molt severa en el període 1991-1996 (134.537 persones, és a dir una davallada del 8,2% en cinc anys) pràcticament s'ha estroncat entre 1996 i el 2001 (s'han perdut només 4.921 habitants, el 0,03% del total). De la mateixa manera –tal com pot veure's en la Taula 5–, la caiguda de pes relatiu del conjunt de municipis amb més de 100.000 habitants es modera: si havia estat de 3,41 punts

percentuals entre 1991 i 1996, en el quinquenni següent és de 2,78 punts. Paral·lelament, el pes de la població que resideix en localitats mitjanes (d'entre 20.000 i 100.000 habitants) augmenta decididament i –novetat– el de la que viu en localitats de menys de 20.000 habitants disminueix.

L'augment del pes de les ciutats grans i mitjanes es deu, sobretot, a l'evolució d'aquelles que es troben més allunyades de Barcelona i no pas a aquelles que formen el seu continu urbà. En efecte, el continu urbà –Barcelona exclosa– continua perdent, en el seu conjunt, població pràcticament al mateix ritme que ho feia: 37.502 habitants en el període 1991-1996, 34.301 en el període 1996-2001. En canvi, les set ciutats de la segona corona metropolitana més amunt esmentades, que es trobaven força estancades des de 1981 –totes plegades havien guanyat tot just 28.084 habitants entre aquesta data i el 1996– tornen a créixer de manera decidida. Totes elles, a excepció de Sabadell, que, com és sabut, té un terme molt petit, presenten un saldo positiu i creixen, juntes, en 28.544 habitants: és a dir, guanyen en cinc anys més que en els quinze anteriors, en el major avenç quinquennal de 1975 ençà. Ben cert que aquest ritme és inferior al del seu entorn –la resta de la «segona corona» –, però el diferencial de creixement es redueix per primera vegada en molts anys.

Finalment, aquesta major resistència a les pèrdues per part dels municipis més poblats es reflecteix també en les corbes de distribució. Així, l'evolució de l'índex de Gini, que, empès per la dispersió avançava de manera paulatinament accelerada cap a valors més baixos, veu frenar aquesta acceleració per primera vegada en quatre lustres, tal com pot veure's en la Taula 6.

Els models canònics en l'estudi de les dinàmiques metropolitanes europees expliquen que aquestes s'han configurat a través d'un cicle que inclou diversos estadis successius: concentració absoluta, concentració relativa, desconcentració relativa, desconcentració absoluta.⁷ I prediuen que, després de l'estadi de desconcentració absoluta, pot iniciar-se una recentralització. L'evolució de la regió metropolitana de Barcelona s'ha adit, fins aquí, amb prou fidelitat a les pautes descrites per aquests models estadístics. Podem, doncs, pensar que després del període de desconcentració estem assistint als primers compassos d'una recentralització?

Hi ha alguns indicis de que efectivament l'evolució de l'ocupació del parc immobiliari i l'estructura d'edats de la població poden predisposar a un canvi d'aquestes característiques. Orfes com estem, encara, de les dades del cens d'habitatge del 2001, ens hem de conformar amb les de 1991, però aquestes ja ens indicaven que, en aquella data, a la ciutat de Barcelona gairebé la meitat –el 45,9%– del total d'habitatges ocupats corresponia a llars formades només per un o dos membres,⁸ que, en molts casos superaven els 65 anys.

A això cal afegir-hi l'evolució del cicle de vida dels qui han deixat les àrees centrals al llarg dels darrers vint anys. Recordem que aquests són, en el moment de la seva marxa, majoritàriament joves, amb nivells d'ingressos i formació superiors als de la mitjana de la població.⁹ Sovint, a més, es troben en el moment de formar llar i d'iniciar el cicle reproductiu. Doncs bé, en d'altres contextos hem vist com, transcorregut el període d'escolarització dels infants d'aquestes llars, quan aquests inicien la vida professional o estudis superiors i s'emancipen, retornen, en casos, a la ciutat central. De la mateixa manera, progenitors que veuen abandonar la llar als seus fills i s'acosten ja a la vellesa es plantegen de retornar a les ciutats, on els serveis són més accessibles i les necessitats de mobilitat inferiors. Si això es combina amb una major disponibilitat d'habitatge a la ciutat central, com la que es deriva de la situació que més amunt esmentàvem, el moviment de retorn pot ser, òbviament, més fàcil.

És possible que alguns d'aquests fenòmens de recentralització, que afecten sobretot població de classes mitjanes i altes, s'estiguin començant a produir. Però l'explicació del canvi de tendència en el creixement de la població de les principals ciutats metropolitanes ha de cercar-se sobretot, al nostre entendre, en una altra direcció: l'arribada de contingents molt nombrosos d'immigració estrangera. Aquest és el principal factor explicatiu del canvi de les característiques del cicle urbà.

La població catalana, després de mantenir-se gairebé estancada des de 1981, va tornar a créixer de manera pronunciada de 1996 al 2001. Així, el creixement que es va produir en el darrer quinquenni, 253.070 habitants, doblava, pràcticament, el que havia tingut lloc en els quinze anys anteriors (133.626). Ara bé, quan s'observa la naturalesa de la població es constata que a Catalunya la població de nacionalitat espanyola i aquella considerada estrangera tenen patrons de creixement molt diferents: si la població de nacionalitat espanyola ha augmentat entre 1996 i el 2001 en 40.798 persones, la població estrangera ho feu en 212.272. I encara, la darrera xifra és, ben segur, inferior a la real, ja que, com és sabut, un percentatge notable de la població nouvinguda es troba en una situació administrativa irregular i per tant no apareix en el cens.

L'evolució de la població de la regió metropolitana en el seu conjunt segueix aquest patró general, de manera que el pes de població estrangera es correspon de manera pràcticament idèntica amb el conjunt català: de l'1,6% el 1996 al 4,9% el 2001, en ambdós casos. És de notar també, que tant en un cas com en l'altre, el creixement es deu no tant a l'arribada de persones procedents de països de la UE com de la resta del món: la taxa de creixement d'aquests és més de tres vegades superior al d'aquells.

Ara bé, una observació més detallada permet constatar que la població estrangera tendeix a concentrar-se sobretot a les principals ciutats. Tant és així que el canvi de tendència en l'evolució de les dinàmiques demogràfiques d'aquestes ciutats es deu, sobretot, a la presència d'aquesta població nouvinguda. Així, la ciutat de Barcelona que, com hem vist, aconsegueix establir el seu nombre d'habitants entre 1996 i el 2001, perd en realitat 71.218 ciutadans de nacionalitat espanyola, però aquesta pèrdua es compensa, de manera gairebé exacta, pel creixement de la població estrangera en 66.297 persones.

A la resta del continu urbà, la situació és encara més contrastada. La població total, com hem vist, hi segueix disminuint. Però aquesta pèrdua ha d'atribuir-se exclusivament a la caiguda de la població autòctona (-61.207 habitants), mentre que l'estrangera hi creix de forma decidida (26.906 persones). Pel seu costat, les grans ciutats de la segona corona metropolitana, com s'ha dit, tornen a créixer en conjunt de manera notable (28.544 habitants). Però menys d'un terç d'aquest creixement és atribuïble a l'increment de nacionals espanyols (9.088), mentre la resta (19.456) és d'estrangers.

Aquesta evolució fa que en tots els àmbits l'augment de la població estrangera a les ciutats entre 1996 i el 2001 hagi estat molt més alta que a la resta del territori. Si a Barcelona ha augmentat en un 228,1% i en el continu urbà en un 297,7%, a la resta de la primera corona ho ha fet en un 156,2%. Si a les set principals ciutats de la segona corona ha crescut un 270,3%, a la resta d'aquest àmbit s'ha incrementat en un 163,9%. A totes set –excepció feta de Sabadell i Vilanova– la població estrangera hi té un pes superior al que resulta de la seva presència en la resta de la comarca.

Encara hi ha un altre fenomen que cal fer notar. La població estrangera que tendeix a concentrar-se a les ciutats –tal com pot veure's en les Taules– és sobretot la d'origen no comunitari europeu. Així, la població procedent de la resta de la UE creix a

un ritme pràcticament idèntic als municipis més grans –Barcelona, resta del continu urbà i principals ciutats de la segona corona– que a la resta de la regió metropolitana: 78,6% en el conjunt de les primeres, 75,2% en la segona. En canvi, el creixement dels estrangers no comunitaris es produeix a un ritme 1,5 vegades més ràpid als municipis més grans que a la resta: 303,3% per 200,9%.

Vet-ho aquí: si algunes de les principals ciutats de la regió metropolitana estan entrant en un nou cicle pel que fa a la seva evolució demogràfica això es deu, sobretot, a la irrupció del fenomen de la immigració estrangera en la segona meitat dels anys noranta.¹⁰ Immigració que es combina amb el manteniment de la tendència a la dispersió territorial de la població autòctona que afecta en particular les capes mitjanes i altes entre les quals els impulsos recentralitzadors són, segurament, encara molt tímids i incipients. Com que, a més, els nouvinguts tenen, en termes generals, unes taxes de natalitat força més elevades que els autòctons, aquesta tendència sembla que podria perllongar-se en el temps fins i tot en el cas que l'evolució del cicle econòmic o l'eventual adopció de mesures administratives més restrictives reduïssin el volum dels fluxos immigratoris.

En començar explicàvem com la transformació del poblament de la regió metropolitana passà d'explicar-se sobretot –en els anys seixanta i primers setanta– per l'existència de migracions interregionals associades al mercat de treball, a ser determinada –en els vuitanta i primers noranta– per l'existència de migracions intrametropolitanes associades al mercat de l'habitatge. Amb el canvi de segle hem entrat, sembla, en un nou estadi en el que l'evolució del poblament està estretament condicionada per l'existència de migracions internacionals associades, de nou, al mercat laboral. Un nou cicle que es caracteritza, per un costat, per la represa del creixement de les ciutats, i, per l'altre, pel manteniment –i fins l'aprofundiment– de les dinàmiques de dispersió de la urbanització sobre el territori.

3. El mercat immobiliari: reines i peons

La convivència entre el creixement de la població urbana i la persistència de dinàmiques de dispersió no té precedents immediats a la regió metropolitana de Barcelona. Per comprendre aquesta situació –aparentment paradoxal– cal aturar-se un moment en considerar les característiques del parc i el mercat immobiliari a Catalunya, ja que, com tractarem d'explicar, aquestes condicionen de manera estreta l'assentament de la població.¹¹

Durant la segona meitat dels anys noranta, en concurrència amb l'increment de la immigració estrangera a Catalunya, s'ha produït un augment molt notable dels preus de l'habitatge. Així, tal com pot veure's en les Taules 10 i 11, entre l'any 1996 i el 2002 el preu mitjà s'ha incrementat a la regió metropolitana en un 92,2% i era, a finals d'aquest període, de 1.648 €/m².¹² Les raons d'aquest augment de preus són prou complexes i no és aquest el lloc per tractar-les. Recordem tanmateix els factors que hi incideixen de manera més directa: en primer lloc, la presència d'un parc molt extens però que en alguns municipis té importants dificultats per créixer; en segon lloc, el predomini abassegador de la propietat –el 85% de les famílies viu en aquest règim– que dona una gran rigidesa al mercat; i, finalment, l'augment continuat de la demanda tant per raons demogràfiques –arribada a l'edat d'emancipació de les generacions plenes dels primers anys setanta–, sociològiques –reducció de la grandària mitjana de la llar– i financeres –desviament d'actius des dels mercats borsari i financer cap al sector immobiliari.

TAULA 10

Preus mitjans de l'habitatge a la regió metropolitana de Barcelona, 2002, per corones (€/m²)

Àmbit	Nova Planta	Segona mà	Nova planta/ Segona mà*
Barcelona	2.596,34	2.088,64	2.162,68
Resta Continu Urbà	1.933,49	1.627,02	1.675,71
Resta 1a. Corona	1.626,88	1.460,22	1.506,86
Segona Corona**	1.568,57	1.371,39	1.438,45
Tercera Corona**	1.438,37	1.282,16	1.341,57
RMB	1.726,81	1.620,16	1.648,03

*Preu mitjà segons l'oferta relativa de cada tipus d'habitatge.

**La demarcació utilitzada diferencia dins la segona corona metropolitana entre l'àrea en contacte amb la primera i aquella més externa (Alt Penedès, Garraf i sectors del Vallès i del Maresme).

Font: CPSV (2003)

TAULA 11

Evolució dels preus de l'habitatge a la regió metropolitana de Barcelona, 1996-2002, per corones

Àmbit	Nova Planta	Segona mà	Nova planta/ Segona mà
Barcelona	107,98%	92,18%	93,71%
Resta Continu Urbà	129,63%	95,85%	101,08%
Resta 1a. Corona	92,20%	94,56%	91,28%
Segona Corona	95,94%	94,89%	95,18%
Tercera Corona	97,28%	89,48%	92,95%
RMB	95,98%	91,04%	92,15%

Font: CPSV (2003)

Aquesta evolució ha compensat l'efecte beneficiós de la continuada rebaixa dels tipus d'interès, de manera que l'esforç econòmic de les famílies per tal d'adquirir l'habitatge augmenta i les dificultats d'accedir a la casa per a sectors força amplis de la població esdevenen molt agudes. La manca de polítiques públiques efectives de foment del lloguer i l'habitatge protegit han contribuït a agreujar encara més la situació.¹³

Allò que ens interessa aquí assenyalar, però, és l'existència de diferencials de preus molt acusats a l'interior de la regió metropolitana. Així, segons les dades del CPSV més amunt esmentades, els preus a Barcelona són, per mitjana, un 29% més alts que a la resta del continu urbà, un 43,5% més alts que a la primera corona i un 50,3% més alts que a la segona corona. És aquest diferencial de preus, segons el qual el gradient augmenta de manera molt acusada quan hom s'apropa al cor metropolità, el que explica, en molt bona mesura, el caràcter de les dinàmiques de desconcentració de la població sobre el territori a les que ens referíem més amunt.¹⁴

En efecte, el mercat de l'habitatge actua com a motor i com a filtre dels moviments de població sobre el territori metropolità. Motor perquè força sectors molt importants de la població a cercar habitatge fora del seu barri o municipi d'origen, ja

que allí no troben la casa que cerquen al preu que poden pagar. I filtre perquè aconduïx els diversos grups socials, segons llur nivell de renda, a localitzar-se en determinades àrees i a barrar-los l'accés a d'altres. Els estudis de l'economista Carme Trilla –tot posant en relació els preus mitjans de l'habitatge amb la renda familiar disponible mitjana de cada municipi– ens ha mostrat concretament com aquest mecanisme actua en el territori metropolità. Així, per exemple, una família amb la renda mitjana de Santa Coloma de Gramenet per accedir a la propietat d'un habitatge de nova construcció en el seu municipi ha de dedicar-hi el 32% dels seus ingressos; doncs bé, si volgués comprar la casa al districte barceloní de Sant Martí hauria de destinar-hi el 42%, a l'Eixample el 63% i a Sant Just Desvern el 92%. En canvi, una família mitjana de Sitges, que en el seu municipi dedica el 35% dels seus ingressos a la compra de l'habitatge, només hauria de gastar-ne 25% si s'instal·lés a Castelldefels i el 19% si ho fes a Martorell. Òbviament, l'opció de la família mitjana de Santa Coloma de triar lloc de residència és molt més reduïda que la de Sitges.¹⁵ Ho hem dit altres vegades: en l'escaquer de la ciutat uns poden desplaçar-se com a reines i altres han de fer-ho com a peons.

Aquesta és la raó que explica les característiques dominants de la població que tendeix a deixar les àrees centrals. Es tracta, sobretot, tal com s'ha pogut mostrar a partir de les diverses edicions de l'Enquesta Metropolitana de Barcelona, de segments de població jove, amb nivell d'ingressos i de formació superior a la mitjana, que no troben l'habitatge que cerquen al preu que poden pagar en el seu municipi d'origen. L'afirmació que «la ciutat expulsa els pobres» és doncs un lloc comú que se'ns mostra desproveït de fonament: en primer lloc, la «ciutat» no expulsa ningú, en tot cas és el joc de rendes del mercat immobiliari el que ho fa; en segon lloc, aquells qui marxen no són sobretot els qui disposen de nivells de renda més baixos –que tenen molta dificultat per trobar habitatge en qualsevol lloc de la regió metropolitana i que, com veurem, més aviat tendeixen a quedar-s'hi i a concentrar-s'hi–, sinó aquells qui, podent accedir a la casa, la troben en millors condicions en d'altres àrees que no pas en les d'origen.

Les conseqüències de la situació del mercat immobiliari per a la població immigrada estrangera són també de gran rellevància.¹⁶ En efecte, per tractar-se de població que té, sovint, una capacitat econòmica molt reduïda, les dificultats d'accés es tradueixen, necessàriament, en la seva concentració territorial en aquells barris i àrees urbanes on els preus són més baixos, i, encara així, sovint aquí es veuen relegats a situacions d'infrahabitatge (sobreocupació d'immobles, o, en algunes –comptades– ocasions, autoconstrucció). Les àrees urbanes de preus relativament baixos on es concentra la població immigrada són aquelles que presenten un nivell menys elevat de qualitat arquitectònica, accessibilitat i serveis. Es tracta, en la majoria de casos, dels nuclis històrics de les poblacions, les àrees d'expansió urbana no programada dels anys seixanta i setanta, i els polígons d'habitatge d'aquests mateixos anys. És en aquestes àrees on es concentren els majors dèficits urbanístics, fins al punt que algunes requereixen operacions de rehabilitació integral, referides no tan sols a l'habitatge, sinó també a l'espai públic, els equipaments, l'activitat comercial i el benestar social. Només a la regió metropolitana de Barcelona, segons dades del Departament de Política Territorial de la Generalitat de Catalunya, els barris en aquesta situació representaven, a mitjans dels anys noranta, el 7% de la superfície residencial, amb uns 180.000 habitatges i 400.000 habitants afectats.

La concentració, per mor dels preus, de la població immigrada en aquestes àrees comporta, en el major part dels casos, una més alta pressió sobre els serveis socials i una major freqüentació dels espais públics. Allà on es produeix sobreocupació de l'habitatge, implica també la degradació de finques, la qual comporta, en ocasions, vendes apressades per part dels primitius estadants que acaben reflectint-se en una

evolució dels preus diferenciada de la de la resta del territori, fins el punt que, en alguns casos, aquesta arriba a ser negativa en termes reals. Aquest espiral descendent dels preus resulta, al seu torn, en un nou incentiu per a la radicació de població amb pocs recursos i per a noves vendes a la baixa. És així, a través del joc de rendes del mercat de l'habitatge, com acaben constituint-se àrees socialment homogènies on la població immigrada, amb els seus problemes, tendeix a veure's reclosa i aïllada: guetos, per emprar l'expressió adequada.

Doncs bé, aquestes àrees de preus relativament més accessibles es troben situades en molts casos en els municipis més densos i poblats. En el cor mateix de Barcelona, a l'Hospitalet, Santa Coloma o Badalona i a les grans ciutats de les corones metropolitanes. Això explica, per exemple, que mentre els preus de l'habitatge de nova planta de les set grans ciutats de la segona corona es troben, en la majoria dels casos, per sobre dels del seu entorn immediat, en el cas de l'habitatge de segona mà totes elles (a excepció de Mataró) se situen per sota de la mitjana d'aquest àmbit.¹⁷ Aquest fet, juntament amb la seva millor accessibilitat amb transport públic, la major proximitat als serveis socials i la preexistència de col·lectius de població del mateix origen, és el que fa que alguns barris de les grans ciutats metropolitanes esdevinguin l'assentament principal de la nova immigració.

En la nostra hipòtesi (que requeriria d'una elaboració i detall que excedirien l'abast d'aquestes notes), la convivència de dispersió de la urbanització i creixement de la població urbana podria ser doncs el reflex d'un fenomen de més gran abast: la creixent segregació dels grups socials en el territori metropolità. Segregació que ja no oposaria, com en el passat, la ciutat central i la resta de l'àmbit metropolità (les diferències entre els quals tendeixen més aviat a reduir-se),¹⁸ sinó als diversos municipis d'un mateix àmbit i, fins i tot, els diversos barris d'una mateixa ciutat.

4. Contra la dispersió i la segregació

Veiem doncs com la dispersió urbana i la segregació social tendeixen a aliar-se i a reforçar-se reciprocament. De continuar i aprofundir-se, aquesta tendència podria venir a agreujar els problemes que, com hem vist, han estat denunciats pels experts arran de la dinàmica dispersiva del període 1975-1996: l'ocupació accelerada de sòl, l'exacerbació de la mobilitat, el risc per la cohesió social, les dificultats per les finances locals... Un agreujament que pot posar en qüestió la sostenibilitat ambiental, l'eficiència funcional i el benestar social de la regió metropolitana i del conjunt de Catalunya.

Com hem tractat d'explicar, aquesta evolució és el resultat, sobretot, de l'evolució del mercat del sòl i l'habitatge en unes condicions que l'emergència del fenomen migratori ha convertit en canviants. Enfront, doncs, d'aquells que propugnen una major desregularització en els usos del sòl per part dels poders públics, cal una intervenció atemperadora per part per reconduir des de l'administració aquestes dinàmiques i preservar els valors urbans col·lectius: millor regulació, millor planejament i millor governació. Això és, al nostre entendre, el què cal.

Aquest nou impuls de les polítiques públiques urbanes ha de tenir dos objectius principals: enfrontar-se a la dispersió i combatre la segregació. És a dir, davant de les tendències a la dispersió, l'especialització i la segregació, cal apostar de manera decidida per un model d'urbanització basat en la compacitat dels assentaments, la riquesa d'usos en el seu interior i la convivència de grups socials diversos. Aquest és un requisit essencial per tal d'articular una metròpoli ambientalment respectuosa, funcionalment eficient i socialment cohesionada.¹⁹ Vegem-ho.

Per fer front a la dispersió és necessari, en primer lloc, enfortir la xarxa urbana de la metròpolis. Per això cal evitar, tant com sigui possible, el drenatge d'activitat del cor metropolità i la pèrdua selectiva de població: la davallada demogràfica de Barcelona –en una ciutat tan densa que concentra, sobre el 0,3% de la superfície de Catalunya, prop d'una quarta part de la població total– no és, per ella mateixa, negativa; el que resultaria problemàtic és que la combinació del moviment migratori intrametropolità i internacional acabés alterant la seva cohesió social. Per aquest camí, alguns dels grans centres urbans del món han acabat tenint una estructura social molt polaritzada, i, fins i tot, dualitzada (en el sentit que tendeixen a ser llar només per als molt rics i per als molt pobres). Barcelona és, afortunadament, molt lluny d'aquest horitzó i cal evitar que s'hi apropi.

Per això, com veurem, cal assegurar la diversitat i l'accessibilitat de l'oferta d'habitatge a Barcelona, així com l'enfortiment de l'activitat econòmica que s'hi troba radicada. Però la pugna contra la dispersió no pot passar només per l'enfortiment de la ciutat central. Al contrari, si concentréssim tots els esforços de recentralització de població, equipaments i ocupació sobre Barcelona, això augmentaria tant la pressió sobre la ciutat que es traduiria de manera inevitable en més dispersió i major segregació. És, per tant, el conjunt de la xarxa urbana de la regió metropolitana el que ha de ser consolidat. Al costat de Barcelona, que ha de ser tractada com el cap i el motor de la regió i del conjunt de Catalunya, s'ha de potenciar també els municipis del continu urbà –que en aquests moments són els que concentren les pèrdues més severes–, les ciutats de la segona corona metropolitana que compten amb una llarga tradició urbana (Mataró, Granollers, Sabadell, Terrassa, Vilanova i Vilafranca) i aquella dotzena de «ciutats emergents» que tenen vocació d'esdevenir polaritats vertebradores (com Mollet, Sant Cugat, Sant Celoni, Calella, Sant Sadurní o Sitges).20

Les actuacions públiques a l'àmbit metropolità han de tenir com un dels principals objectius, doncs, aquesta vindicació de la xarxa urbana. El traçat de les grans infraestructures d'accessibilitat exterior, la disposició de la xarxa viària i el transport públic, la política d'espais oberts, localització dels principals equipaments, les grans operacions d'habitatge, la mateixa organització de l'administració..., és a dir, les polítiques territorials en el seu conjunt han de ser inspirades pel mateix objectiu: articular la regió metropolitana com una xarxa policèntrica de ciutats, cadascuna de les quals es caracteritzi per la seva compacitat física i la riquesa d'usos en el seu interior. A sprawl, especialització i banalització cal contraposar compacitat, diversitat i complexitat, és a dir, intensitat urbana. Contra la dispersió, intensitat: aquesta ha de ser la primera guia de la nova política.

Ara bé, hem vist que una de les característiques principals del nou cicle urbà que s'està iniciant és que la dispersió s'acompanya d'un risc creixent de segregació dels grups socials sobre el territori: per un costat, una part significativa de la demanda de les capes mitjanes es desplaça fora de les principals ciutats; per l'altra, aquells amb menys capacitat adquisitiva i, en particular, els immigrants, tendeixen a acudir a les àrees amb preus relativament més baixos i això va concentrant-hi la població amb majors necessitats d'atenció i serveis.

Aquesta evolució és certament preocupant: la separació de grups socials sobre el territori dificulta l'aplicació de polítiques redistributives, fa que –amb pressions fiscals similars– uns municipis disposin de millors serveis que altres, facilita l'estigmatització social d'algunes àrees i posa el patrimoni de moltes famílies en perill de veure's arrossegat per l'empitjorament de les condicions del seu entorn. El potencial de frustració i conflicte que aquesta situació entraña no és, de cap manera, menystenible.

Com hem vist, l'origen d'aquesta evolució es troba, en molt bona mesura, en la situació del parc i el mercat d'habitatge. És aquest un camp en el que l'actuació de l'administració ha estat, de molt, massa tímida i poc eficaç. Per contenir les tendències segregadores cal trencar aquesta atonia administrativa i intervenir decididament en el sector de l'habitatge amb tres objectius: assegurar l'accessibilitat a l'habitatge per a tots els grups socials, potenciar el bon ús del parc construït i fomentar la rehabilitació dels barris i àrees urbanes que es troben en pitjors condicions.

Pel que fa a l'accessibilitat a l'habitatge, l'economista Carme Trilla ha estimat que les necessitats d'habitatge de nova planta en el primer decenni del segle XXI per al conjunt de la província de Barcelona serà d'unes 25.000 unitats anuals, que vindrien a representar unes 35.000 per al conjunt de Catalunya.²¹ La paradoxa es troba en què, en aquests moments, el sector immobiliari està fent amb escreix aquesta quantitat d'habitatge anual, però ho fa en unes condicions que resulta inaccessible per a sectors molt considerables de la població. Inaccessibilitat que es deriva, per una banda, de l'esforç econòmic necessari, i, per l'altra, per la seva localització territorial (que en predisposa una part important a ser utilitzada com a habitatge secundari).

Davant d'aquesta situació és urgent introduir mesures fiscals, financeres i administratives que permetin l'augment del parc de lloguer i la disponibilitat d'habitatge de protecció oficial. Només així, modificant el règim de tinença i augmentant el parc d'habitatge de promoció pública, s'aconseguirà donar entrada als joves i als sectors amb menor capacitat econòmica. En d'altres llocs s'ha plantejat amb detall quin ha de ser el contingut, la quantificació i les implicacions financeres d'aquestes polítiques,²² i no és aquesta l'ocasió per estendre's al respecte.

Als efectes de la discussió sobre les dinàmiques metropolitanes sí que resulta, però, necessari indicar que, al nostre entendre, és de gran importància que les grans operacions d'habitatge es realitzin prioritàriament a les grans ciutats, és a dir, en aquella vintena de centres urbans que, com hem dit, han de vertebrar el territori metropolità. En aquest sentit són de gran interès les darreres propostes que des de diverses forces polítiques s'han fet per tal d'incrementar l'oferta d'habitatge a la ciutat i a la primera corona metropolitana de Barcelona. Tanmateix, cal tenir en compte que l'oferta en el cor metropolità arribarà, en un termini no gaire llunyà, a un sostre de densitat difícilment superable. Per tant, l'objectiu d'aquestes intervencions no ha de ser només incrementar la quantitat, sinó sobretot ampliar la varietat de l'oferta d'habitatge. Només d'aquesta manera s'aconseguirà garantir una accessibilitat més equilibrada per a famílies de tots els grups socials a Barcelona i la resta de ciutats de l'àrea central. La prioritat no ha de ser pas el fetixisme de mantenir o incrementar el nombre d'habitants censats a la ciutat —el qual, com hem vist, ja està iniciant de tota manera la seva recuperació—, sinó la lluita contra la segregació.

Per això resulta de gran importància coordinar les polítiques d'habitatge amb les de transport i, en particular, les de transport públic. Només així, el conjunt de ciutats de la regió metropolitana configuraran un mercat d'habitatge i laboral plenament integrat. Més encara, cal que aquestes polítiques de mobilitat parteixin d'una visió més ampla del territori i tinguin la voluntat d'integrar dins el mateix mercat d'habitatge principal no només la regió metropolitana estricta, sinó les àrees urbanes de Tarragona, Igualada, Manresa, Vic o Girona. La resolució de la problemàtica de la segregació passa per incrementar la varietat de l'oferta en el centre, ubicar prioritàriament les grans operacions d'habitatge en les principals ciutats i ampliar l'àmbit territorial de referència.

Ara bé, la política d'habitatge destinada a garantir l'accessibilitat i lluitar contra la segregació no pot limitar-se a actuar, només, en el camp de la vivenda de nova planta. S'ha d'intervenir, també, decididament en el manteniment, la rehabilitació i l'ús del parc

ja construït. Així, les necessitats de rehabilitació d'habitatge a la província de Barcelona han estat estimades²³ en 200.000 unitats en la present dècada, per la qual cosa cal revisar en profunditat els recursos, els instruments administratius i el planejament que afecten aquesta qüestió. De la mateixa manera, per tal de combatre l'especulació i la degradació de les finques cal regular millor l'ús de l'habitatge existent: tot lluitant contra la subocupació (a través d'un registre d'habitatge buit i, si cal, amb la introducció d'un IBI diferencial per a l'habitatge buit i secundari), i contra la sobreocupació (limitant a través de la cèdula d'habitabilitat el nombre màxim d'ocupants per habitatge).

Finalment, en aquells barris on s'han concentrat ja les situacions més problemàtiques cal emprendre operacions de rehabilitació integral, com les que amb tant d'èxit s'han aplicat en algunes àrees de Barcelona, Mataró o Girona, per esmentar només alguns exemples. És a dir, intervencions destinades no només a la rehabilitació de l'habitatge sinó també a la millora de l'espai públic, dels equipaments, del comerç, de l'accessibilitat i de la seguretat. L'administració farà així una afirmació clara de compromís amb els qui viuen en aquestes àrees. I els donarà la confiança de que el conjunt de la societat catalana no permetrà que deixin de ser ciutat: és a dir, espais on una sèrie de drets bàsics (l'habitatge digne, l'accés als serveis essencials, la seguretat personal, el gaudi de la vida dels carrers i les places) estan garantits, espais on conviuen persones diverses lligades per vincles de solidaritat. Contra la segregació, ciutat: aquesta ha de ser la segona guia de la política urbana a la regió metropolitana.

Les noves dinàmiques urbanes entren en una nova fase i això posa la metròpoli barcelonina davant de nous reptes. Sabem però quina és la manera de fer-los front. Contra la dispersió, intensitat. Contra la segregació, ciutat.

1 L'autor vol agrair la col·laboració del geògraf Carles Donat en la preparació de les taules que acompanyen aquestes notes. Així mateix vol expressar el seu reconeixement a l'economista Joaquim Clusa, a l'arquitecte Juli Esteban i al geògraf Joan López pels comentaris i suggeriments que tingueren l'amabilitat de fer a una primera versió del text.

2 Pau Vila, «El poblament de Catalunya i el problema geogràfic de l'aigua», comunicació al Congrés Internacional de Geografia d'Amsterdam, 1938, publicat a Aspectes geogràfics de Catalunya. Selecció d'escrits de geografia de Pau Vila, Barcelona, Curial, 1978 (pp. 316-332).

3 Hem tractat aquestes qüestions a «Les dinàmiques metropolitanes: la difusió de la ciutat sobre el territori», a Salvador Giner (ed.), La societat catalana, Barcelona, Idescat, 1998 (pp. 307-329) i a Ciutat de ciutats. Reflexions sobre el procés d'urbanització a Catalunya, Barcelona, Empúries, 2001 (239 pp.), a les quals remetem el lector interessat.

4 Hem analitzat la significació i l'evolució d'aquestes ciutats a «Ciudades intensas. Reflexiones sobre el papel de las ciudades de la segunda corona metropolitana en la articulación del área urbana de Barcelona», a Carme Bellet i Josep Maria Llop, Ciudades intermedias y sostenibilidad, Lleida, Milenio, 2000 (pp. 224-243).

5 Com és sabut, el valor de l'índex de concentració de Gini pot oscil·lar entre 0 i 1. La major proximitat a 0 indica una major paritat en la distribució d'una variable respecte l'altre. Així, un valor 0 indicaria en aquest cas una distribució de la població perfectament equilibrada entre tots els municipis (cada un dels quals tindria exactament la mateixa població). Això donaria una corba de Lorenz que s'ajustaria perfectament a la diagonal.

6 Vegeu, per exemple, Francisco Javier Monclús (ed.), La ciudad dispersa, Barcelona, CCCB, 1998 (223 pp.); Antonio Font et al., La construcció del territori metropolità. Morfogènesi de la regió metropolitana de Barcelona, Barcelona, AMB, 1999 (211 pp.) i el número monogràfic que la revista Papers. Regió Metropolitana de Barcelona, ha dedicat al tema («Ciutat compacta, ciutat difusa», maig 2002, número 36 de la sèrie).

7 Vegeu, per exemple, Peter Hall & Dennis G. Hay, Growth Centres in the European Urban System, Londres, Heinemann, 1980 (278 pp.); Leo van del Berg et al., Urban Europe. A Study of Growth and Decline, Oxford, Pergamon (162 pp.); Paul Cheshire & Dennis G. Hay, Urban Problems in Western Europe. An Economic Analysis, Londres, Unwin Hyman, 1989 (271 pp.); Paul Cheshire, «A New Phase of Urban Development in Western Europe? The Evidence for the 1980's», a Urban Studies, vol XXXII, núm. 7, 1995 (pp. 1.045-1063). A Catalunya, un dels primers estudis que va aplicar aquestes metodologies fou

el d'Elisabet Sau, «El creixement del sistema urbà de Catalunya (1950-1991). De la concentració a la desconcentració metropolitana?», a Documents d'Anàlisi Geogràfica, núm. 27, 1995.

8 Vegeu Joan Ràfols, Dinàmiques residencials a la ciutat de Barcelona, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 1997 (341 pp.)

9 Vegeu Oriol Nel·lo, «L'ús de l'espai», a Salvador Giner (dir.), Enquesta de la regió de Barcelona, 2000. Condicions de vida i hàbits de la població, 2003 (pp. 29-39).

10 Cal recordar que la presència de contingents molt notables de població immigrada no és, de cap manera, un fenomen nou en les ciutats catalanes. Així, la demògrafa Anna Cabré (El sistema català de reproducció, Barcelona, Proa/Institut Català de la Mediterrània d'Estudis i Cooperació, 1999, 304 pp.) ha explicat com la presència de corrents immigratoris ha estat una constant tan acusada com per constituir, de fet, un element essencial en la reproducció de la població catalana al llarg del segle XX. En tot cas, la novetat rau en que aquesta vegada la immigració té, per regla general, un origen geogràfic més llunyà i es produeix després d'un període d'acusat estancament poblacional.

11 Hem tractat amb deteniment aquesta qüestió al capítol «L'habitatge» de Salvador Giner (dir.), Enquesta de la regió de Barcelona, 2000. Condicions de vida i hàbits de la població, 2003.

12 Vegeu Centre de Política de Sòl i Valoracions Cadastrals, Los precios de la vivienda en la región metropolitana de Barcelona. Tercer trimestre de 2002, Barcelona. CSPV-UPC, 2003 (40 pp.).

13 Vegeu Carme Trilla, Estudi de necessitats d'habitatge a la província de Barcelona. Situació actual i previsions a mig termini, Barcelona, Diputació de Barcelona, 2002 (125 pp.).

14 Podria argumentar-se que, més que no pas els preus, és l'escassetat de l'oferta d'habitatge el que ha condicionat la sortida de població des de les àrees centrals, en un context caracteritzat per un parc amb un creixement limitat i una davallada continuada de la grandària mitjana de la llar. Així, en la hipòtesi d'una ocupació del parc gairebé plena, el preu de l'habitatge hauria condicionat «quins» han marxat però no «quants» ho han fet. L'argument és important, però no s'ha d'oblidar que el «quins» també determina els «quants»: les famílies més nombroses precisen de més metres quadrats d'habitatge i, per tant, a igualtat de renda, són més propenses a instal·lar-se a la resta de la regió que no pas a la ciutat central. Així, els preus més elevats del centre afavoreixen, juntament amb l'envelliment de la població, que la grandària mitjana de la llar sigui força més baixa que a la resta de la regió metropolitana. Per una discussió sobre aquestes qüestions, vegeu l'interessant treball de Maria Antònia Monés i Josep Maria Carrera, La ciutat de Barcelona en els propers vint anys. Prospectiva d'habitatge, demografia i mercat de treball, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 2003 (26 pp.).

15 Vegeu Carme Trilla, Preu de l'habitatge i segregació social de l'espai a l'àmbit metropolità de Barcelona, Barcelona, Patronat Municipal de l'Habitatge de Barcelona, 2002 (30 pp.).

16 Per a la relació entre la problemàtica de l'habitatge i la immigració vegeu Lluç Peláez i Ricard Gomà, «El barri de l'Erm a Manlleu: habitatge, immigració i conflicte polític», a Oriol Nel·lo (ed.), Aquí no! Els conflictes territorials a Catalunya, Barcelona, Empúries, 2003 (en premsa).

17 CPSV, Los precios de la vivienda... cit.

18 Tal com mostren les dades de l'Enquesta Metropolitana de Barcelona, si la primera corona tenia l'any 1989 una renda mitjana equivalent al 77,1% de la de Barcelona, l'any 1999 arribava al 85,3%. De manera encara més notable, la segona corona hauria passat en el mateix període del 79,8% al 96,8% de la mitjana de Barcelona (vegeu, Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona, «Enquesta de la regió de Barcelona 2000. Primers resultats», a Papers. Regió Metropolitana de Barcelona, núm. 34, octubre 2001).

19 Vegeu Oriol Nel·lo, Ciutat de ciutats,...cit. Sobre la discussió teòrica respecte el model de ciutat compacta vegeu també: Mike Jenks et al. The Compact City: a Sustainable Urban Form?, Londres, E. & F.M. Spon, 1996 (350 pp.) i Salvador Rueda, Barcelona, ciutat mediterrània, compacta i complexa: una visió de futur més sostenible, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 2002 (87 pp.).

20 Vegeu Ciudades intensas...cit. i els treballs aplegats a Les ciutats emergents de la regió metropolitana, número monogràfic de Notes, publicat pel Centre d'Estudis Molletans, núm 14, 2000.

21 Carme Trilla, Estimació de les necessitats d'habitatge a la província de Barcelona, Barcelona, Diputació de Barcelona, 2001.

22 El compromís per uns barris dignes i un habitatge accessible, Barcelona, Grup Parlamentari Socialistes-Ciutadans pel Canvi, 2002 (15 pp.).

23 Carme Trilla, Estimació de les necessitats...cit.